

Міністерство внутрішніх справ України
Національна поліція України
Національна академія внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Практичний посібник

Київ – 2024

УДК 343.346.8:07]:343.1](477)(072)
К32

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
31 жовтня 2023 р. (протокол № 22)*

Рецензенти:

Дудоров Олександр Олексійович,
професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Шевчишен Артем Вікторович,
заступник начальника Головного слідчого управління –
начальник управління організації роботи
та методичного забезпечення Національної поліції України,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

**Кваліфікація та розслідування кримінальних правопорушень
К32 проти журналістів** : практ. посіб. / [А. А. Вознюк, Р. О. Мовчан,
А. О. Антошук та ін.]. Київ: Норма права, 2024. 114 с.

ISBN 978-617-7850-89-1

У посібнику висвітлено теоретичні та практичні питання кваліфікації й розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів. Надано кримінально-правову характеристику правопорушень, кримінальну відповідальність за які встановлено в статтях 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Розкриті основні питання початкового етапу розслідування, особливості проведення окремих процесуальних дій, а також розглянуті можливості використання спеціальних знань під час розслідування таких деліктів.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, адвокатів, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.346.8:07]:343.1](477)(072)

ISBN 978-617-7850-89-1

© Колектив авторів, 2024
© Норма права, 2024

Колектив авторів

Антонюк Поліна Євгеніївна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (розділ 2, додаток);

Антощук Андрій Олександрович, т.в.о. завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (розділ 2);

Бабаніна Вікторія Вікторівна, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (розділ 1);

Вознюк Андрій Андрійович, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (розділ 1);

Грига Марія Андріївна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший дослідник (розділ 2, додаток);

Дрозд Олексій Юрійович, керівник Департаменту організаційного забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (розділ 2);

Мовчан Роман Олександрович, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор (розділ 1);

Сербин Руслан Андрійович, проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (розділ 2).

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Вступ	6
РОЗДІЛ 1	
Відповідальність за кримінальні правопорушення проти журналістів	9
1.1. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (<i>ст. 171 КК України</i>)	9
1.2. Погроза або насильство щодо журналіста (<i>ст. 345¹ України</i>)	41
1.3. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста (<i>ст. 347¹ КК України</i>)	56
1.4. Інші кримінальні правопорушення проти журналістів	60
РОЗДІЛ 2	
Розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів	68
2.1. Особливості початкового етапу розслідування	68
2.2. Огляд місця події	77
2.3. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису	87
2.4. Допит	89
2.5. Освідчування особи	93
2.6. Експертизи	95
2.7. Тимчасовий доступ до речей і документів	102
ДОДАТОК	
Поради журналістам, яких варто дотримуватися на різних етапах журналістської діяльності	107

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВР України	– Верховна Рада України
ВС	– Верховний Суд
ГПУ	– Генеральна прокуратура України
ЗМІ	– Засоби масової інформації
ЄКПЛ	– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ	– Європейський Суд з прав людини
КК	– Кримінальний кодекс
МВС України	– Міністерство внутрішніх справ України
НП	– Національна поліція
ПВС	– Пленум Верховного Суду
ППВС	– Постанова Пленуму Верховного Суду
Проект КК	– Контрольний текст проекту Кримінального Кодексу України (станом на 14.10.2023 року)
РЄ	– Рада Європи
Закон від 14 травня 2015 р.	– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 р. № 421-VIII

ВСТУП

Одним із маркерів повноцінної демократичної держави є розвинена та ефективна діяльність журналістів та ЗМІ. Спрямовуючи свою роботу на донесення інформації про актуальні в суспільстві питання, повідомлення про цікаві події, ідеї та думки, які циркулюють серед людей, представники ЗМІ виконують важливу роль щодо розуміння загальних тенденцій та процесів, що відбуваються в державі. Особливо важливою стає роль журналістів під час війни. Крім висвітлення подій на фронті та постійного привертання уваги тилу до потреб армії, маючи потужний вплив на широкі верстви населення, представники медіа консолідують суспільство, в рази підсилюючи загальнодержавний опір агресору. Варто лише пригадати, як на початку повномасштабного вторгнення завдяки об'єднаним зусиллям представників вітчизняних ЗМІ було створено «Єдиний марафон», завдяки роботі якого значною мірою вдалося зберегти спокій у суспільстві та забезпечити надходження достовірної інформації. Крім того, журналісти є прямим цілями російської агресії, адже їхня діяльність – це серйозна загроза пропаганді агресора.

Така вкрай важлива місія журналістів зумовлює необхідність створення належних умови для їхньої діяльності та гарантування їхнього захисту. Кримінальні правопорушення проти журналістів спрямовані не лише на представників конкретної професії, а й загалом на можливість суспільства отримувати необхідну і об'єктивну інформацію, що в умовах воєнного стану набуває безпрецедентного значення.

Водночас статистичні дані¹ засвідчують, що кількість облікованих кримінальних правопорушень, зокрема за ст. 171 КК України, різко дисонує з кількістю проваджень, в яких особам повідомлено про підозру. Так, із 106 облікованих у 2019 р. кримінальних правопорушень розглядуваної категорії розсліду-

¹ Варто мати на увазі, що через доведений в юридичній літературі високий рівень латентності аналізованих кримінальних правопорушень до оцінки відповідних статистичних даних необхідно ставитися доволі обережно (Підкопай С. М. Кримінологічний аналіз рівня і динаміки злочинів, що посягають на законну професійну діяльність журналістів в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 143–144).

вання лише 10 завершилося повідомленням про підозру, що складає 9,4%; у 2020 р. – 12 з 64 (18,7 %); у 2021 р. – 19 з 72 (26,3 %); у 2022 р. – 5 з 28 (17,8 %), у січні-жовтні 2023 р. – 4 з 18 (22,2 %)². Відтак, середній відсоток кримінальних проваджень, в яких особам повідомлено про підозру, складає лише 18,8 %. З цією інформацією цілком корелюються і дані кримінологів, відповідно до яких, наприклад, за 2017–2020 рр. за все тією ж ст. 171 КК України до суду було спрямовано... 0 (!) кримінальних проваджень³.

Очевидно, що причинами такої статистики є допущені помилки як під час процесу формування доказової бази в межах кримінальних проваджень, так і під час кримінально-правової кваліфікації досліджуваних деліктів. Водночас порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності негативно позначається на практиці запобігання посяганням на професійну діяльність журналістів.

Ефективній протидії досліджуваним кримінальним правопорушенням також перешкоджають прогалини у знаннях представників правоохоронних органів щодо основ журналістської діяльності в Україні, а, крім того, низький рівень володіння науково-практичною методикою з кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень щодо журналістів.

Своєчасність звернення до обраної проблематики пояснюється і необхідністю критичного осмислення положень неоднозначного сприйнятого в науковій спільноті Закону від 14 травня 2015 р., за результатами набрання чинності яким КК України було доповнено чотирма новими складами злочинів проти журналістів (статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹).

Аргументуючи актуальність тематики дослідження, маємо відзначити і суперечливість практики застосування аналізованих кримінально-правових заборон. Наявність цього факту

² Статистичні дані про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

³ Павликівський В. І. Кримінологічний аналіз стану, динаміки та структури кримінальних правопорушень проти законної професійної діяльності журналістів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 74. Ч. 2. С. 187.

необхідно пов'язувати не лише з недосконалістю відповідних правових приписів, а й з відсутністю адекватних правозастосовних орієнтирів у цій сфері.

Відтак, вивчення проблемних питань кваліфікації та розроблення основ методики розслідування зазначених кримінальних правопорушень наразі набуло особливої актуальності. Комплексні наукові дослідження у цьому напрямі сприятимуть не лише виробленню обґрунтованих та дієвих заходів протидії кримінальним правопорушенням проти професійної діяльності журналістів, а й наданню слушних пропозицій та практичних рекомендацій щодо кримінально-правової кваліфікації та розслідування відповідних деліктів.

РОЗДІЛ 1

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України)

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Основного Закону України утворення і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Серед інших, особливу увагу наша держава звернула на необхідність гарантування права кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також задекларувала пов'язане з ними право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції України).

Закріплення на найвищому законодавчому рівні зазначених прав необхідно пов'язувати з тим, що на сьогодні в умовах розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави однією з гарантій становлення української державності є свобода слова⁴. На важливості гарантування свободи слова акцентується увага й у Преамбулі Загальної декларації прав людини; у цьому основоположному міжнародно-правовому документі з питань прав і свобод людини і громадянина проголошується право кожного на свободу думки та переконань і на вільне їхнє виявлення, а також зазначається, що останнє включає свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (статті 18–19)⁵.

⁴ Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні : аналітичний звіт / Опришко Л. В., Вдовенко О. М. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2019. С. 4.

⁵ Правові засади взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації : навч. посіб. / Горова О. Б. на ін. Ужгород : РІК-У. 2021. С. 106.

РОЗДІЛ 1. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти журналістів

Саме тому кожна демократична країна зобов'язана захищати свободу слова. Враховуючи те, що згадані вище пошук, одержання і поширення інформації здебільшого здійснюють журналісти, цей захист неодмінно повинен включати і створення належного законодавчого підґрунтя для безперешкодної професійної діяльності останніх.

Крім зазначених вище конституційних приписів, правові гарантії діяльності журналістів в Україні конкретизуються і в інших правових актах. Зокрема, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» передбачає, що відповідальність за вчинення кримінального правопорушення проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу. Водночас ч. 3 ст. 24 Закону України «Про інформацію» наголошує на тому, що умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста та/або його переслідування тягне за собою відповідальність згідно із законами України. Подібні нормативні положення містяться і в нещодавно (13 грудня 2022 р.) ухваленому Законі України «Про медіа», яким забороняється цензура та проголошуються недопустимими, з одного боку, незаконне втручання у діяльність суб'єктів у сфері медіа з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, політичних партій, власників відповідних суб'єктів, будь-яких інших фізичних та юридичних осіб, а, з іншого, – вимога попереднього погодження інформації, яка поширюється медіа, заборона поширення інформації з боку посадових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій (ч. 3 та ч. 4 ст. 4).

Таким чином, варто погодитись із думкою про те, що положення ст. 171 КК України необхідно розглядати як складову позитивних зобов'язань України щодо захисту діяльності журналістів⁶, адже встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання роботі журналіста є важливою формою дер-

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 532.

жавного захисту представників медіа від протиправних дій з боку окремих осіб⁷.

Попри зазначене, розслідування таких кримінальних правопорушень характеризуються низкою ускладнень. Як вже зазначалось у вступі до роботи, кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 171 КК України і вручених за ними повідомлень про підозру суттєво перевищує кількість обвинувальних вироків з притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності⁸. Крім того, залишається чимало запитань щодо розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти журналістів, результати яких так і не представлені.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які забезпечують законну професійну діяльність журналістів.

Суспільна небезпека аналізованого діяння полягає в посяганні на конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. У результаті порушуються основоположні принципи інформаційних відносин, а саме: гарантованості права на інформацію; відкритості, доступності інформації та свободи її обміну; об'єктивності інформації; повноти та точності, законності одержання, використання, поширення та зберігання інформації⁹. Водночас учинення відповідних протиправних діянь нерідко супроводжується образами журналістів; вилученням, знищенням чи пошкодженням їхнього майна; погрозами чи застосуванням фізичного насильства, хуліганським діями тощо, з огляду на що **додатковими факультативними об'єктами** кримінального правопорушення можуть виступати суспільні відносини, які забезпечують кримінально-правову охорону життя, здоров'я, честі, гідності, власності журналіста, громадського порядку тощо.

⁷ Безпала Я. С. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 191.

⁸ Статистичні дані про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

⁹ Кримінальне право. Особлива частина : Підручник / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Видавництво «Елтон-2», 2012. С. 283.

РОЗДІЛ 1. Відповідальність за кримінальні правопорушення проти журналістів

У контексті дослідження об'єкта розглядуваного посягання варто звернути увагу на те, що кримінально-правовій охороні підлягає лише законна діяльність журналістів – діяльність, яка спрямована на реалізацію ними своїх повноважень в інформаційній сфері і здійснюється засобами та в порядку, передбаченому законом¹⁰, тобто в межах наданих журналістам прав і покладених на них обов'язків¹¹. Відповідний обсяг прав та перелік обов'язків журналіста абсолютно не залежить від того, яке місце в інформаційному просторі посідає газета, телеканал чи агентство, яка їхня аудиторія, тираж, сфера розповсюдження тощо¹². За цих обставин необхідно враховувати й те, що перелік прав журналіста у законодавстві не є вичерпним, що передбачає реалізацію журналістами й інших, не зазначених у законах прав, які прямо їм не суперечать¹³.

Зважаючи на вищевказані положення, не має підстав визнавати кримінальним правопорушенням проти журналіста, наприклад, перешкоджання його кримінально протиправній діяльності (поширення інформації з обмеженим доступом, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу тощо). Як зазначає Є. О. Письменський, незаконна професійна діяльність журналістів є неприпустимою та залежно від виду порушення потребує належного реагування як у моральній, так і в правовій площині (у межах реалізації всіх видів юридичної відповідальності, включаючи кримінальну)¹⁴.

¹⁰ Поп К. В. Законна професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : Збірник наукових статей. 2016. Вип. 41. С. 104.

¹¹ Вереша Р. В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2. С. 87.

¹² Поп К. В. Установлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 134.

¹³ Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3078>

¹⁴ Письменський Є. О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1. С. 94.